

Työnjohtaja Väinö Edvard Savutien (vuoteen 1933 Savander) muistelmia.

I

Lapsuudenkoti ja syntymäympäristö

Synnyin 18. p:nä maaliskuuta v. 1883 Orimattilan pitäjän Kuivannon kylässä, Koskusilla. Isäni oli maatyöläinen Johannes Savander (nimitettiin Jukoksi [Juho?]), syntynyt v. 1858. Äitini oli Maria Aleksandra Johanneksentytär, synt. v. 1861. Isäni oli syntynyt samasta Koskusten (Kuivannon) kylästä missä synnyin, äitini sen sijaan Orimattilan Niinikosken kylästä, Jussilan talosta.

Vanhempani olivat nuorina palveluksessa Kuivannon Koiviston talossa ja siinä tutustuneet. Äitini oli suurten nälkävuosien aikana jäänyt orvoksi ja joutunut jo varhain huoltamaan itsensä. Hänen isänsä oli Niinikosken Jussilan talon poikia, mutta oli kuollut jo aikaisemmin, ja hänen kolme lastaan eivät sen ajan tavan mukaan saaneet periä talosta, koska talo ja tavarat menivät kaikkineen vanhimmalle pojalle, jonka jälkeläisten hallussa talo yhäkin on.

Vanhempani menivät naimisiin v. 1880 ja rakensivat oman pienen mökin Koskusten kylään. Myöhemmin mökki muutettiin isänäidin mökin naapuriksi ns. Kytömäen eli Kytösten mäen kohdalle. Tästä isäni myöhemmin nimen vuosisadan alussa nimenmuutosten aikaan otti Savander-nimen tilalle nimen Kytömäki.

Perheeseen syntyi kaikkiaan seitsemän lasta, joista minä olin vanhemmasta seuraava. Nimenmuuton tapahtuessa me vanhimmat lapset olimme jo lähteneet pois kotoa ja jäimme Savandereiksi, kunnes vasta v. 1933 oman perheeni ja minun nuoremman Urho-veljeni perheen nimi muutettiin Savutieksi.

Vanhempani olivat siis ns. mäkitupalaisia, joita Koskusten kylän muutaman vauraan talon ympärille oli syntynyt montakin perhettä. Isä oli päivätyöläisenä kylän taloissa, pisimmän ajan yhtäjaksoisesti Pelkosen talossa. Palkka oli osaksi raha-, osaksi muonapalkka. Äiti kävi myös taloissa auttamassa, lypsällä ja elonkorjuussa. Metsätöissäkin isä kävi taloissa, joskus tukkitöissäkin, mutta pääasiassa hän teki maantöitä.

Kotimökissäni oli tupa ja kamari. Puut saatiin talon metsästä. Lehmää tai sikaa meillä ei koskaan ollut, eikä muitakaan eläimiä. Perunamaasta oli mökin ympärillä kallioiden välissä. Me pojat hoidimme perunamaat ja saimmekin perunaa talven varaksi omasta takaa riittävästi. Muuta viljelystä meillä ei ollutkaan, ei ollut omenapuita, ei juurikasveja eikä marjapensaita. Sellaisia eivät mökkiläiset siihen aikaan juuri tunteneet. Mutta metsistä mökin takaa saatiin syksyisin marjoja, joita me lapset poimimme talvea varten suuret pöntöt. Peruna ja leipä oli pääasiallisin ruokamme, kastiketta tehtiin sianihtrasta. Joskus harvoin saatiin sianlihasta kastiketta, ja syksyisin isä kävi ostamassa markkinoilta lehmämullikan joka lahdatiin talveksi.

Isän työpäivä alkoi viideltä aamuisin ja kesti kesällä klo kahdeksaan asti, talvella se oli hiukan lyhyempi. Ei jäänyt enää iltaisin paljonkaan aikaa näperrellä lasten kanssa. Kun vanhemmat olivat kesäaikana molemmat töissä, meidän kahden vanhimman pojan tehtäväksi jäi melkein jatkuvasti pienempien lasten hoitaminen ja nukuttaminen. Harvoin siitä pääsi edes ulos leikkimään. Melkein koko lapsuudenaikani kului nuorempien sisarusten katsomisessa aina siihen saakka kun lähdin pois kotoa oppiin.

Veistelin puusta pieniä leikkikaluja, varsoja ja lehmiä pienempiä paimentaessani. Ei ollut oikein kunnan veistäkään. Ensimmäiset suksenikin yritin hiukan myöhemmin tehdä itse. Meillä ei ollut edes kunnan kelkkaa, suksista puhumattakaan, kun piti laskiaisien lähteä mäkeä laskemaan. Kesäisin me pojat hakkasimme huviksemme kotikallioihin nimiä ja kuvia, pelasimme myös "passarpalloa" ja löimme "kenaa" ja "piilopettikin" tunnettiin, ja olihan meillä kaikenlaista puuhaa, kun meitä oli kolme poikaa, joilla oli pieni ikäero.

Meitä oli kaikkiaan seitsemän sisarusta, joista viisi poikaa ja kaksi tyttöä. Näistä nuorin sisareni Martta kuoli jo viisivuotiaana. Nuorin veli Niilo, joka syntyi minun jo ollessani poissa kotoa, kuoli 18-vuotiaana

Tammisaaren vankileirissä kesällä 1918 oltuaan mukana punakaartissa. Vanhin veljeni Armas lähti ennen minua Lahteen peltisepän oppiin, mutta teräväpäisenä ja yritteliäänä lähti jo 19-vuotiaana merille. Hän oli ensin pitkänmatkan laivoissa lämmittäjänä ja asettui lopuksi asumaan Amerikkaan New Yorkiin, missä eli kirvesmiehen ammatissa kuusi vuotta. Hän sairastui keuhkokuumeeseen ja kuoli v. 1911.

Toinen sisareni Aino valmistui meijerikön ammattiin ja toimi Parikkalassa osuusmeijerissä. Hän meni siellä naimisiin ja sai tyttärenkin mutta sairastui äkkiä lentävään keuhkotautiin ja kuoli v. 1925. Häntä nuorempi veli Urho toimi eläkeikään saakka Kuivannon kylässä postinkantajan ja asui sisaruksista viimeisenä vanhassa kotimökissä ja sen viereen rakennetussa vaarin mökissä. Hän elää nykyisin Lahdessa poikansa luona. Urhoa nuorempi veli Valto oli aluksi maatyöläisenä kotikylässä ja siirtyi kansalaissodan jälkeen Lahteen rautateiden palvelukseen. Hän toimi makasiinimiehenä omistaen kaupungissa omakotitalon. Hän sairasti astmaa ja kuoli v. 193 [1950]

Isäni vanhemmat Johannes ja Vilhelmiina Saxberg (Johannes oli isänäidin toinen mies) elivät vielä minun lapsuudessani ja asuivat omassa pienessä mökissään samalla Kytömäellä. Vaari oli sekatyöläinen, oli usein tukkitöissä ja metsätöissä. Hän kuoli minun ollessani kansakoulussa, mutta muori eli yli 80-vuotiaaksi ja asui mökissään tyttärentyttärensä Tynnen kanssa.

Muori oli paljon kotosalla ja sen vuoksi me pojat olimme usein hänen mökissään, sillä siellä saatiin painia ja mylläköidä enemmän kuin kotona. Muorilla ja vaarilla oli jouluisin vielä oljetkin lattialla ja niillä oli hauska painia. Usein olin siellä yötäkin muorin seurana.

Muorilla oli ikivanha virsikirja josta hänen oli tapana veisata virsiä ja joskus veisasimme yhdessäkin. Muorin tupaan kipaistiin usein, eikä meillä kansakouluikäisinä juuri muita kyläpaikkoja ollutkaan. Meillä oli myös muorin kanssa yhteinen sauna alempana kallioiden alapuolella kaivon luona ja muori lämmitti sitä tavallisesti lauantaisin. Me pojat kannoimme puut ja veden, mutta kun vaari eli ja oli kotona, hän kantoi yksinään koko saavinkin.

Muori ja vaari olivat molemmat lukutaitoisia, vaikka heillä ei näkynyt muita kirjoja kuin virsikirja ja Uusi testamentti. Ei meillä ollut kotonakaan kirjoja paitsi hartauskirjoja, joita minun äitini luki. Vanhempani olivat sen verran uskonnollisia, että he lukivat sunnuntaisin päivätekstit ja panivat meidät pojatkin lukemaan. Äiti kävi raamatunselityksissäkin kylällä, mm. suutarin mökissä oli ”selityksenpitoa”. Tavallisesti ne olivat maallikkosaarnaajia, jotka kiersivät kylissä selityksiä pitämässä.

Koulun lainakirjastoa me pojat kuitenkin käytimme ahkerasti. Siellä oli Päivärintaa, Kauppiis-Heikkiä ja Topeliusta. Kun Uusimaa-lehti, Johannes Linnankosken – Vihtori Peltosen julkaisema sanomalehti, se tilattiin minunkin kotiini yhdessä kahden naapurin kanssa. Lehti ilmestyi kolmasti viikossa ja siinä oli kaunokirjallistakin aineistoa, mutta ei paljonkaan politiikkaa. Numerot luettiin ensiksi meillä, kun haimme postin läheisestä talosta, Pelkoselta. Kun olimme lukeneet, veimme lehden naapuriin ja nämä taas suutarin mökkiin. Lehden numerot jaettiin sitten myöhemmin tasan kaikkien kolmen tilaajan kesken, sillä ne olivat tärkeitä ”tapitseerausainetta”. Kamarin seinät peitettiin yleisen tavan mukaan näillä vanhoilla lehdillä ja jos lehtiä riitti, niin lisäksi pirtinkin seinät.

Molemmat vanhempani olivat ahkeria lukijoita, kun saatiin kirjoja lainakirjastosta, eivätkä he kieltäneet lapsiaankaan lukemasta. Työpäivä oli kuitenkin siihen aikaan niin pitkä, ettei vapaa-aikaa lukemiseen paljon jäänyt.

Öljylampun valossa tavis aikaan kapisteltiin ja luettiin. Jos isällä oli jotain tärkeitä puhdetyötä, valaistiin usein vielä päreellä lampun lisäksi. Pirtissä oli myös avotakka, ja kun iltaisin sytytettiin pystyvalkea sammutettiin lamppu että öljy säästyisi.

Joulu oli lapsuudessani aika suuri juhla köyhässäkin mökissä. Aikaisemmin meillä ei ollut joulukuusta, pahnat vain oli lattialla. Jo ennen joulua äiti leipoi vehnäleivän ja toisen tiinullisen pyöreitä limppuja. Jouluaattona äiti nousi jo kahden aikaan leipomaan rieskaa. Me lapset nousimme silloin valvomaan vieressä. Ruoaksi laitettiin kauraryneistä uunipuuroa ja imellettä ”perunatuuvinkia”. Joulukaljaa äiti teki aina jouluksi ja sitä juotiin juhlien ajan. Jouluna me lapsetkin saimme kupilliset kahvia pullan kanssa, joka oli harvinaista. Muulloin kuin jouluna ei meillä leivottu valkeata pullaa, mutta kahvia oli sentään aikuisille muulloinkin. Joululahjoja ei meillä minun lapsuudessani tunnettu lainkaan. Ensimmäiset joululahjat saatiin vasta kun Armas-veljeni oli opissa ja toi Lahdesta tullessaan meille sisaruksille pienet peltimukit ja isälle peltihaarikan.

Lapsuudessani ei ihmisillä juuri ollut maalaiskylässä muita menoja kuin kirkko ja raamatunselitykset sekä lukuset. Kylillä käytiin yleensä vain sukulaississa juhlapäivinä, mutta ei joulupäivänä eikä tavallisenakaan pyhänä kirkonmenojen aikaan. Lukuset olivat kylässä suuri tapahtuma. Minä oli neljävuotias kun oli ensi kerran lukusilla Ruhalan talossa. Kanttori otti minut syliinsä ja kehotti lukemaan. Osasin jo silloin ulkoa yhtä ja toista, mutta en lukenut kanttorin kehotuksesta, kehuin vain että kyllä minä osaan, aamullakin luin jo ruokaluvut ja kaikki.

Lukusia pidettiin kylässä joka vuosi ja ne olivat tärkeitä katselmuksia lukutaidon alalla. Äitini piti kunniasanaan opettaa lapsensa lukemaan kotona jo ennen kouluun menoa, ja minäkin luin jo viisivuotiaana sujuvasti aapisesta.

Kansakoulu oli omassa kylässämme aivan lähistöllä. Alakoulua ei siihen aikaan vielä ollut, vain neljän viikon ajan pidettiin syksyllä ”pienien lasten koulua” ennen I luokalle menoa. Minä menin kouluun I luokalle kuuden vuoden ikäisenä. Opettaja ei kuitenkaan uskaltanut siirtää minua II luokalle kun olin liian nuori, vaan käski minut vuodeksi takaisin kotiin. Muistan että koulua käydessäni tytöt katosivat luokaltani vähitellen niin että neljännelle luokalle päästessäni meitä oli vain kahdeksan poikaa eikä yhtään tyttöä. Monet pojista olivat jo silloin suuria ”aikamiehiä”. Koulu toimi kolmen eri kylän yhteisenä, mutta oppilaita ei ollut tämän enempää.

Koulu sujui minulta koko ajan hyvin. Varsinkin laskento ja lukuaineet olivat minulle helppoja ja mieluisia. Laulu vain oli heikko. Koulun päättäessäni sain 20 markan stipendin. Sen avulla sain sitten lähteä käymään läheisessä Lahden kaupungissa [kauppala], missä räätäli teki minulle uuden takin harmaasta äitini kutomasta kotikutoisesta kankaasta. Äiti kutoi kotona kaikki perheen vaatteisiin tarvittavat kankaat. Minäkin autoin kangaspuiden ylösponossa ja kankaan luomisessa. Saimme muutenkin aina auttaa kotitöissä niin kauan kuin koton olimme. Lauantaisin kuurattiin lattiankin puhtaaksi ja pienempänä keitin usein kolmijalan päällä kahvipannussa perunoita, kun en jaksanut liikuttaa suurta pataa. Kun äitini oli työssä, hän keitti aamuisin tavallisesti padallisen puuroa päiväksi, mutta leipä teki meillä kyllä parhaiten kauppansa. Isä silmäisi usein illalla leipävarrasta pahalla silmällä, kun oli kulunut enemmän leipää kuin oli lupa. Kouluaterioistahan silloin ei vielä uneksittukaan.

Myös Armas-veljeltäni koulu sujui hyvin. Olimme koko ajan luokan parhaita. Kesäisin saimme alkaa ansiotyöt jo kymmenvuotiaina. Paimenen virka taloissa oli tavallisin mökinpojan työ siihen aikaan. Heti kun koulutyö loppui kesäkuun alussa, mentiin paimeneen taloihin. Aluksi minä en joutunut sentään olemaan koko kesää, vaan vasta heinäajan jälkeen syyskesään asti. Koulu alkoi vasta lokakuussa ja paimenessa oltiin aina Mikonpäivän tienoille asti.

Monta kertaa oli maa jo kuurassa, kun me vielä kuljimme ilman jalkineita ja varpaita kipristeli. Välistä synkkä metsä pelottikin, kun joutui koko päivän yksin vain lehmät seurana. Palkkaa ei paimenelle koskaan maksettu, tehtiin vain ruokapalkalla. Kerran luvattiin talosta saappaat, mutta ei niitäkään tullut, annettiin vain pussillinen rukiita. Jalkineet olisivat olleet kipeään tarpeeseen, sillä niitä oli vaikea saada. Oli näpräiltävä itse jonkinlaisia tallukoita ja minä olinkin aika taitava, tein äidillekin sellaiset. Nahkakenkiä oli

vain harvoilla. Villapaitoja ei meidän perheessä myöskään ollut, ensimmäisen villapaidan ostin vasta Lahdesta kuin olin opissa. Vaatetus oli äärimmäisen yksinkertainen, alusvaatteet varsinkin.

Vanhempani olivat kyllä yritteliäitä ja ahkeria ja koettivat parhaansa mukaan viedä perhettään eteenpäin. Kumpikin oli luku- ja kirjoitustaitoinen ja he pitivät perheessä yllä hyviä tapoja. Isä ei käyttänyt väkijuomia. Lapsena en edes nähnyt koskaan humalaisia. Vanhemmat olivat myös sitä mieltä, että lapsille piti saada jotakin ammattiopetusta, sillä maatyöläisen elämä oli raskasta ja huonosti palkattua.

Jonkun tuttavien kautta saatiin kuulla, että Lahdessa Johanssonin peltisepäneliikkeessä pidettiin oppipoikia. Armas-veljeni sai lähteä ensin Lahteen. Meitä jäi silloin kotiin kaksi veljestä ja pikkusisko Aino, itse olin vielä koulussa. Koulun päätettyäni olin vielä vuoden ajan Koiviston talossa paimenessa ja heinätöissä, elopellolla ja riihessä, talvella yritin olla isän kanssa metsätöissäkin. Tällä välin perheeseen syntyi Valto-veljeni, joka jäi vielä kehtoon kun minä keväällä v. 1897, helluntain jälkeisenä arkipäivänä lähdin Armas-veljeni kanssa vuorostani Lahteen peltisepäneliikkeeseen. Äiti saatteli vedet silmissä ja itkin minä itsekin.

Olin silloin vasta täyttänyt neljätoista vuotta ja tuntui ikävältä lähteä tutulta kotitahvilta vieraaseen tuntemattomaan kaupunkiin.

Seuraavan kerran tulin kotiin käymään vasta jouluksi.

II

Työpaikka ja ammatti

Kotikylässäni ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia ammatin valmennukseen. Oli lähde kaupunkiin Lahteen, joka silloin vielä oli kauppala, ja pyrittävä siellä oppiin, ja sellaisiakaan paikkoja ei ollut monia. Veljeni Armas oli ollut kahden vuoden ajan Lahdessa J. Johanssonin peltisepäneliikkeessä oppipoikana ja hän toimitti minut samaan liikkeeseen. En ollut silloin vielä käynyt rippikouluani.

Oppiaika oli neljä vuotta, ja oppipojat olivat talon ruoassa ja majoituksessa. Johanssonilla meitä oli neljä oppipoikaa, joista minä olin nuorin. Mitään kirjallista työsopimusta ei minun kanssani tehty, mutta suullinen sopimus oli pätevä. Näin siirryin Lahden kauppalaan, jonka asukkaaksi pysyvästi.

Oppipaikassani jouduin aluksi hoitelemaan pientä höyrykonetta, lämmittämään sitä ym. En päässyt aluksi verstaaseen ollenkaan. Nuorimpana oppipoikana jouduin myös toisten apuriksi ja juoksupojaksi, ja oikeastaan myös roskaisimpien töiden tekijäksi, sitten kun pääsin verstaan puolelle. Parina ensimmäisenä vuonna ei oikeastaan päässyt peltisepäneliikkeen töihin kiinni lainkaan. Ei myöskään mitään varsinaista oppia annettu "kädestä pitäen" itse sai katsoa ja ottaa opikseen toisten töistä. Kisällejä eli varsinaisia ammattimiehiä talossa oli toistakymmentä, kaksi seppääkin. Liikkeessä tehtiin kaikenlaisia pelitöitä, läkki- ja kupariastioista kirkon kattoihin saakka.

Kerkisin olla vain kaksi vuotta tässä liikkeessä, kun omistaja J. Johansson kuoli ja leski möi liikkeen J. H. Törnroosille, joka piti omaa peltisepäneliikettä Vesijärvenkadun varrella. Tässä liikkeessä oli mukana sekä isä että poika ja Johanssonin liike loppui pian kokonaan. Minä muutin Armas-veljeni kanssa Törnroosien liikkeeseen, jossa olin oppiaikani kaksi viimeistä vuotta ja siihen liikkeeseen jäinkin pitkäksi ajaksi.

Oppipojan elämä oli kovaa ja niukkaa. Työt aloitettiin Johanssonilla jo kello kuusi aamulla ja lopetettiin illalla klo seitsemän, lauantaisin klo kuusi. Ruoka-ajat olivat klo 8-9 ja 1-2. Työaika oli siis vuosisadan lopussa 11 tuntia päivässä.

Ensimmäinen työajan lyhennys tapahtui toisena oppivuoteni, kun saatiin lauantain työ lyhennetyksi kello viiteen. Seuraavan lyhennyksen saimme sitten kun tuli 10-tuntinen työpäivä. Tämä jatkui sitten siihen asti kunnes saatiin 8-tuntinen työaikalaki.

Oppipojan homma oli koiranvirka. Häntä komensivat kaikki ja kisällit usein potkivatkin. Miehistä monet juopottelivat ja rähjäisivät usein työpaikalla, ja silloin ei ollut mukavaa oppipojalla. Poliisiakin piti joskus hakea apuun.

Työnantajamme Johansson kohteli miehiään ja oppipoikiaan kyllä hyvin. Hänellä oli paljon hyviä harrastuksia ja kun hän oli jumalinen ja kirkon hommissa, niin talossa oli hänen puoleltaan hyvät oltavat. Hän oli ehdottoman raitis ja opetti minuakin, etten saisi koskaan lähteä hakemaan kisälleille viinaa tai olutta, enkä sellaiseen onneksi joutunutkaan.

Sopimukseen kuului oppipojalle ruoka, asunto ja tarpeelliset vaatteet. Kolme kertaa päivässä saatiin syödä, perunoita, silakoita, leipää ja vähän voita, joskus kurnaalia. Kahvia saatiin ilman pullaa. Aamuksi keitettiin perunat, päiväksi ne lämmitettiin ja joskus vielä illaksikin. Joskus oli sentään keittoakin. Yksipuolista ja yksinkertaista se muona oli, ja joskus vielä kisällit sieppasivat oppipoikien kahvitkin suihin. Kisällit eivät olleet talon ruoassa. Onneksi ruokaa oli kuitenkin määrältään tarpeeksi. Mitään rahapalkkaa ei kahtena ensimmäisenä vuotena maksettu mutta vaatteisiin tehtailija antoi vähän rahaa, housu- ja takkikangasta varten. Räättäli näet teki vaatteet ostajan omista kansaista. Työssä pidettiin ruskeita nahkihousuja. Rahaa ei muuten nähty muuta kuin 30 penni, joka saatiin joka lauantai saunaa ja pyykkiä varten. Jos tehtailija joskus antoi taskustaan pennosen, juoksin pullapuotiin ja ostin korvapuustin.

Oppipojan elämä Johanssonilla oli ihan patriarkallista. Kun muutettiin Törnroosien liikkeeseen, olosuhteet muuttuivat. Siellä aloin saada palkkaa 1 mk päivältä ja viimeisenä oppivuoteni jo 1,25 me päivältä. Mutta enää ei asuttu eikä syöty työnantajan talossa, vaan oli hankittava asunto, kortteeri kuten silloin sanottiin, kaupungilta ja syötävä omissa oloissa.

Minä sain asunnon kirvesmies Koskisen luona alivuokralaisena. Heillä oli asuntonaan pieni keittiö ja kamari. Myöhemmin siihen tuli alivuokralaisiksi vielä kaksi rautatienrakentajaakin. Ruokani oli nyt melkein kokonaan kuivaa muonaa, leipää, voita ja maitoa jotka ostin kotiin. Joskus harvoin käytiin kioskista ostamassa rusinasoppaa. Asuntoaikastakin saatiin joskus keittoruokaa.

Törnroosin liikkeessä olin jo mukana peltitöissäkin ja pääsin miesten mukana kattoja peittämään. Ei täälläkään kukaan varsinaisesti opettanut minua, mutta oppipoika sai kysyä vanhemmilta miehiltä ja toiset olivatkin aina valmiita neuvomaan. Mutta pääasiassa täytyi ottaa itse selvä asioista, yritellä ja kokeilla vanhempien perässä. Itse sitä oli siihen aikaan harjoiteltava. Kokemus tällaisessa ammatissa paras oppi onkin, kun niin pitkälle pääsee.

Palkka maksettiin siihen aikaan miestä myöten. Johanssonillakin oli eräitä ”viiden markan miehiä”, mutta oli myös ”kolmen markan miehiä”. Minun päiväpalkkani nousi Törnroosilla kuudeksi markaksi päivältä, joka jatkui siihen saakka kunnes siirryttiin tuntipalkkoihin työpäivän lyhentyessä vuonna 1918 8-tuntiseksi.

Nuorelle työntekijälle, jonka palkka oli vain 1 markka päivältä, elämä oli tiukkaa. Lauantaiaamuna oli eväskontti tavallisesti tyhjä ja syömään pääsi vasta illalla kun saatiin viikkotili kouraan. Vaatteet varsinkin tekivät tiukkaa. Mutta jotenkuten aina pärjättiin. Kun kerran kävin joulun jälkeen kotonani – palkkani oli silloin jo 1,50 mk päivässä – isäni moitti minua kun ei ollut yhtään rahaa säästössä. ”Kyl siit sentää pitäis jotain jäärä säästöön, kun on markka viiskymment pennii päiväs,” isäni arveli.

Metallimiehet olivat siihen aikaan kuin minä olin opissa hyvin liikkuvaa väkeä, he vaihtoivat työpaikkaa usein. joskus työtä oli vähän ja jonkun oli lähdeittävä poisikin. Mutta jo vuosisadan alussa työväki näissä verstaissa vakiintui ja pysyi yleensä kauan paikoillaan. Työ oli suureksi osaksi käsityötä, koneita oli vähän. Työmiesten oli osattava tehdä käsillään varsin paljon. Kilpailuakin oli miesten kesken työasioissa ja taidoissa. Mutta hyvin vähän oli vasta yhteistoimintaa työolosuhteiden parantamiseksi, itse kuikin pyrki vain yksinään ajamaan palkka-asiaansa ja muita työasioita.

Vasta suurlakon edellä alkoivat sitten oikein mielenosoituksetkin. V. 1902 aloitti toimintansa metallityöntekijäin ammattiosasto, mihin minäkin liityin heti alusta pitäen. Työnantajat eivät puuttuneet minun työpaikassani työläisten ammattiyhdistystoimintaan, eikä työtaisteluja vuosisadan alkupuolella Lahdessa vielä syntynytkään. Minun kohdallani ei sellaisia sattunut koko Törnroosilla oloni aikana.

Samassa Törnroosin liikkeessä olin peltiseppänä aina vuoteen 1916, jolloin siirryin valtion rautateille vaunujentarkastajaksi. Tässä työssä ehdin olla kaksi vuotta, kun kansalaissota alkoi, ja sen seurauksena tulin erotetuksi ratateitten palveluksesta. Vankilasta päästyäni palasin takaisin Törnroosille. Tämä monivuotinen entinen työnantajani oli hakenut minut jo vankileiriltä työhön, kun hän tarvitsi työmiehiä kesällä 1918 kenttäkeittiötä korjaamaan. Törnroosin palveluksessa olin sitten yhtäjaksoisesti vuoteen 1939, jolloin muutin Lahdessa toimivaan Putki ja Kone OY:öön. Tämä liike myytiin v. 1940 Högforssin tehtaille, jonka palvelukseen siten siirryin. Toimin siinä työnjohtajana eläkeikäni asti, vuoden 1958 loppuun saakka. Ammattityötäni, peltiseppän työtä ja myöhemmin työnjohtajana, tein näin olleen yhteensä 61 vuotta. Koko tämän ajan elin Lahdessa, josta v. 1905 tuli kaupunki. Suurimman osan tästä ajasta, lähes 40 vuotta, olin tehtailija Wilho Törnroosin omistamassa ja johtamassa liikkeessä.

Metallialalla ei minun nuoruudessani Lahdessa ollut lainkaan naistyövoimaa. Ei ollut siihen aikaan naisille soveltuvia töitäkään. Vasta ollessani Putki ja Kone OY:ssä 1940-luvulla tehtaaseen tuli myös naistyövoimaa radiaattoritöihin (lämpöpatteritöitä) ja Högforsilla heitä oli jo paljon, kun ryhdyttiin tekemään kaasuliesiä.

Sairaskassoja ja työttömyyskassoja ei vuosisadan vaihteessa tunnettu lainkaan. Jos työntekijä sairastui, ei työnantaja häntä auttanut eikä palkkaa maksettu sairasajalta. Korkeintaan sai palkkaa etukäteen, jos oli vanhempiin kuuluva työntekijä. Työtapaturmien sattua sai sentään korvauksen, jonkinlaisen.

Yleensä työläiset olivat turvattomia sairauden sattuessa, oli selviydyttävä parhaan kykynsä mukaan. Ammattientarkastaja toimi jo silloinkin mutta varsinaista työsuojelua ei tunnettu, eikä vuosisadan alussa ollut työsääntöjäkään. Työhän oli vielä suurimmaksi osaksi käsityötä. Työtapaturman sattuessa sai turvata lääkäriin liikkeen laskuun.

Työtoveruus oli tällaisessa vuosisadan alun pienehkössä liikkeessä (Törnroosilla oli n. 12 ammattimiestä) varsin hyvä, oltiin kuin yhtä perhettä ja työnantajakin kohteli miehiä ystävällisesti. Vanhan Törnroosin eläessä työntekijät kutsuttiin jouluna kesteihin taloon. Työpaikallakin sopu oli yleensä hyvä. Juopottelua oli jonkin verran, mutta yleistä se ei ollut.

Suurlakon jälkeen alkoi työväestön järjestötoiminta hyvin vilkkaana vaikuttaa tälläkin paikkakunnalla. Metallialan työntekijät olivat ensimmäisellä kymmenluvulla jokseenkin kaikki jo ammattiosastoissaan.

III

Työväenliike Lahdessa

Vuonna 1899, jolloin olin 15-vuotias peltiseppänoppilas Lahden kauppalassa H. J. Törnroosin Pelti- ja metalliverstaassa, kuulin ensimmäisen kerran työväenpuhujaa. Hän oli Taavi Tainio, joka oli tullut Lahteen pitämään puhetilaisuutta.

Kuulin tästä puhetilaisuudesta asuinpaikassani kortteeri-isännältä kirvesmies Hermannin Koskiselta, joka oli menossa tähän tilaisuuteen niin kuin monet muutkin työmiehet. Työmaalla miehet olivat kuulleet asiasta eräiltä rautatieläisiltä, jotka olivat tilanneet tilaisuutta varten huoneen maalarimestari Heinonselta Harjukadun ja Rautatienkadun kulmassa sijaitsevasta talosta. Työväentaloa Lahden kauppalassa ei vielä ollut. Etukäteen tiedettiin, että Tainio tulisi puhumaan työväenasiasta, vaikka huoneen vuokraaja maalarimestari Heinonen myöhemmin väittikin että tilaisuus oli hänelle ilmoitettu vain raittiustilaisuudeksi.

Minä lähdin tilaisuuteen muiden miesten mukana Armas-veljeni kanssa. Huoneeseen oli kokoontunut n. pari-kolmekymmentä henkeä, ja paikalla oli myös kauppalan ainoa poliisi Rautell. Viereisessä huoneessa oli maalarimestari Heinonen ja kauppalan seurakunnan pastori Winter, jotka alkoivat myös kuunnella oven raosta kun Taavi Tainio alkoi pitää puhettaan. Tainio selosti ensiksi sen aikaista säätyeduskuntaa ja arvosteli hyvin terävästi ja pisteliäin sanoin sen kokoonpanoa ja toimintaa sanoen, että säädyistä ei ainoakaan edustanut varsinaista kansaa ja työväestöä, pappissäätykin ajoi vain omia etujaan. Tainio vaikutti hyvin kehittyneeltä ja älykkäältä nuorelta mieheltä, jolla oli sana hallussaan.

Kesken Tainion puheen, jota me työläiset innostuneina kuuntelimme pastori Winter ja maalarimestari Heinonen viittasivat poliisi Rautellin tulemaan viereiseen huoneeseen, ja pian kaikki kolme tulivat sieltä kokoushuoneeseen ja keskeyttivät Tainion puheen. Heinonen sanoi, että Sali oli tilattu muka raittiuspuhetta varten, ja nyt puhuttiinkin politiikkaa. Pastori Winter siirtyi pöydän taakse ja aloitti: ”Jos minäkin tässä hiukan puhuisin...”

Mutta miehet huusivat yhteen ääneen: ”Ei mitään, ennen kuin Tainio on puhunut puheensa loppuun!” Silloin poliisi Rautell lähti hakemaan apua ja palasi pian takaisin nimismies Rostellin [Frostell] kanssa, joka oli kauppalan ylin järjestyksenvalvoja. Tainion puhe oli kuitenkin jo silloin loppunut.

Rostell tiukkasi Tainiolta, kenen valtuuksilla tämä esiintyi. Rautell selosti puolestaan, kuinka Tainio muka oli mm. sanonut, ettei keisarin antamalla vakuutusillakaan ollut mitään virkaa. Miehet huusivat taas yhdestä suusta: ”Ei ole sellaista puhunut!”

”Olen Turun työväen puoluehallituksen lähettämä puhuja”, sanoi Tainio Rostellille ja näytti tälle passinsa, jota ei ollut näyttänyt poliisi Rautellille.

Rostell moitti Tainiota että tämä kokosi miehiä mekastamaan kadulle yökaudeksi – miehet olivat näet jääneet vielä keskustelemaan kadulle salin ulkopuolelle.

”Enhän minä heitä ole koonnut enkä minä ole aiheuttanut häiriötä vaan tuo poliisi Rautell, joka tuli tänne metelöimään”, vastasi Tainio rohkeasti. ”Pidä nyt jo suusi kiinni!” tiuskaisi nimismies Rostell vihoissaan. Ja hän ja Rautell lähtivät pois paikalta.

”Ettekös te minua viekään?” huusi Tainio vielä heidän peräänsä. Poliisi Rautell oli aikaisemmin uhannut, että: ”Minä vankitten sen miähen!” mutta lähti sentään Rostellin mukaan.

Tässä ensimmäisessä kokouksessa olleet miehet keräsivät sen jälkeen nimiä listoihin oman yhdistyksen perustamista varten. Seuraava puhuja kauppalaan tuli Eetu Salin, ja heti sen jälkeen perustettiin Lahden työväenyhdistys v. 1900. Minä olin vielä liian nuori jäseneksi, mutta veljeni Armas sai jäsenkortin. Kun työväenyhdistys piti ensimmäistä perheiltamaansa kauppayhtiön salissa Aleksanterinkatu 1:ssä, menin sinne veljeni Armaan kanssa, mutta kun ovella sanottiin, että sisälle ei saanut mennä ilman jäsenkorttia, minun oli lähdettävä pois ja veljeni seurasi minua. Ensimmäinen perheiltama jäi meiltä siten kokematta.

Yhdistyksen ensimmäinen julkinen iltama pidettiin v. 1901 ns. olvituvassa Vapaudenkadun (silloisen Nikolainkadun) ja Rautatienkadun kulmatalossa (nyk. Paasion talo). Sisäänpääsymaksu oli 25 penniä. Yhdistyksen puheenjohtaja suutari K. O. Tanner esitti itse ohjelmaa, hän mm. piti puheen ja ohjelmassa esitettiin myös hänen kirjoittamansa näytelmä ”Pestupäivä Rannanpäässä”. Hän näytteli siinä itse pääosaa, lukkaria. Sama Tanner oli hyvin monitaitoinen mies, hän myös lauloi ja lausui näissä työväenyhdistyksen iltamissa ja oli muutenkin hyvin toimelias. Paitsi edellä mainittua näytelmää hän oli kirjoittanut muitakin, joita esitettiin yhdistyksen iltamissa. Näyttelijät olivat yhdistyksen jäseniä. Mm. muistan erään suutari Siljanderin, joka esitti sankarin osia.

Lahteen valmistui ensimmäinen työväentalo v. 1902. Se rakennettiin ylös harjulle, nykyisten radiomastojen väliseen maastoon. Nuori yhdistys pani itse alulle rakennusyrityksen. Miehet kävivät mm. Lahden Sahan omistajan, Lahden kartanon herran kapteeni Fellmanin ja sahanomistaja Frigrenin luona pyytämässä puutavaraa ja saivatkin. Tontti vuokrattiin entiseltä talolliselta Walldenilta, joka omisti kauppalassa suuria maa-alueita Salpausselän harjulla. Puutavara ajettiin hevospelillä korkean harjun juurelle ja vedettiin siitä köysien avulla tai kannettiin ylös harjun päälle. Paikka oli komea, sieltä avautui näköala kauas Vesijärvelle.

Talkootyötä tehtiin työväentalon pystyttämiseksi paljon, mutta kirvesmiehet olivat palkallisia. Rakennustyö aloitettiin kesällä, ja Loppiaisena v. 1902 olivat sitten talon vihkiäisjuhlat. Talo oli laudoista tehty ja hyvin tilava, juhlasalissa oli myös melko avara näyttämö. Sali oli siihen aikaan varsin suuri.

Veljeni Armaan kanssa olin mukana vihkiäisjuhlassa. Suutari Tanner piti nytkin tervehdyspuheen, ja ajan tavalle kuvaavaa oli, että pastori Winter piti myös puheen juhlassa. Eräs rouva Nyblin lausui runon ja sen jälkeen esitettiin näytelmä "Kuninkaan tuomio". Siinä esiintyi sittemmin hyvin tunnettuja lahtelaisia, mm. peltiseppä Lagerstam, sittemmin liikkeenomistaja, esitti kuningasta. Ohjaajia ei silloin alkuvuosina vielä ollut, mutta näyttelijöitä tarjoutui runsaasti. Minun silmissäni juhlanäytelmä ja esitys näytti oikein hienolta.

Kun talo oli saatu valmiiksi, yhdistys kutsui mainitut sahanomistaja-lahjoittajat työväenyhdistyksen kunniajäseniksi, siis Frigrenin ja August ja Lennart Fellmanin, isän ja pojan.

Pian vihkiäisjuhlan jälkeen perustettiin v. 1902 työväenyhdistyksen yhteyteen näytelmäseura ja seuraavana talvena lisäksi miesten voimisteluseura. Minäkin olin liittynyt, 18-vuotiaana, työväenyhdistyksen jäseneksi ja liityin nyt myös voimisteluseuraan, jossa harjoittelimme innokkaasti.

Meillä oli tanko- ja rekkiliikkeitä, ja voimistelua johti rautatieläinen Kärki ja muurari Linnanen. Harjoitushuoneemme oli työväentalossa ja miehiä parisenkymmentä.

Metalliväen ammattiosasto perustettiin myös jo talvella v. 1902, ja olin mukana sen perustavassa kokouksessa. Olin vienyt kokousilmoituksenkin kauppalan lehteen. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Juho Virtanen ja Armas-veljestäni tuli sihteeri. Lahden metallimiehet olivat jokseenkin viimeistä miestä myöten mukana kokouksessa. – "Pitiehän sit tulla ku oikein aviisis ilmotiet," vastasi Möysän seppä Lindkvist (jolla oli oma paja), kun joku ihmetteli että hänkin oli tullut.

Muistelen että kirvesmiehillä oli ammattiosasto jo ennen metalliväkeä. Metalliväen ammattiosasto aloitti nyt hyvin vilkkaan toiminnan. Kauppalassa oli siihen aikaan kaksi metalliverstasta. Meitä oli kolme nuorta poikaa jotka tulimme valituiksi huvitoimikuntaan. Aloimme puuhata ensimmäistä iltamaa. Työväenyhdistyksen näytelmäseuralta saimme iltamaan näytelmän "Iimäellä", tekijää en muista, jossa minä sain toimia kuiskaajana. Näytelmäseuralaiset keksivät silloin että he tekevätkin minusta kuiskaajan, ja sitä virkaa sain sitten tehdä pitkän aikaa.

Puheenjohtaja Juho eli Jussi Virtanen ryhtyi johtamaan opintokerhoa ammattiyhdistyksen jäsenille ja opetti laskentaa ja mittausoppia. Työväenyhdistyksen yhteydessä toimi keskustelukerho ja sitä harrastettiin kovasti. Työväentalo alkoi pian käydä jo ahtaaksi, niin että metallityöväen osa osasto siirsi toimintansa entiseen olvituvan huoneustoon (Paasion talo). Siellä pidettiin kokoukset ja iltamat.

Iltamissa kävi puhujia Helsingistä, Tainio ja Eetu Salin kävivät usean kerran, ja Yrjö Mäkelin myös.

Metallityöväen osastolle hankittiin ensimmäinen lippu muistaakseni v. 1903 tai -04 vappumarssia varten. Ostimme punaista ja valkoista kangasta, valkoisesta leikattiin ja ommeltiin kahdeksan numero lippuun, se tarkoitti kahdeksan tunnin työaikaa. Kokoonnuttiin vapunaamuna kauppartorille ja lähdettiin marssimaan katuja pitkin ja sitten ylös työväentalon mäelle, jossa vappujuhla pidettiin. Eräs Malinen-niminen oli juhlapuhujana.

Työaika oli siihen aikaan 10-tuntinen (kun tulin Lahteen se oli vielä 11 tuntia, klo 6-7). En muista mitään erityistä työnantajien suhtautumisesta marssiimme muuta kuin sen, että nuori Wilho Törnroos, joka johti isänsä omistamaa metalliverstasta, irvisteli meidän kahdeksikkoamme, kun me Törnroosin oppipojat marssimme lipun jäljessä.

Metalliammattiosasto pani alulle torvien hankinnan omaa soittokuntaa varten v. 1906. Pantiin toimeen arpajaiset ja saatiin kokoon niin paljon rahaa, että saatiin ostetuksi koko torviseitsikko Helsingistä. Toimin siihen aikaan, v:sta 1905 lähtien ammattiosaston puheenjohtajana. Soittokunta perustettiin ja se esiintyi sitten iltamissa ja aina missä tarvittiin. Heinolasta Lahteen siirtynyt maalari Savola johti soittokuntaa pitkän aikaa. Torvet myytiin sittemmin työväenyhdistykselle.

Suurlakkovuonna Lahdessakin perustettiin ns. suurlakkokomitea, johon tuli myös porvarillisia paikkakuntalaisia, mm. kansanopistonjohtaja Rope Kojonen ja konduktööri Sivenius ym. Suurlakon alkaminen tuli äkkiyllättäen, tiedoitukset kulkivat työpaikalta toiselle ja ovet suljettiin. Suurlakkokomitea alkoi pitää kokouksiaan Lahden torilla ja sieltä tiedoitettiin ihmisille asian kulusta pääkaupungissa. Lahden kauppalaista oli muuten juuri suurlakkovuotena tullut kaupunki.

Muistan erikoisesti, että kieltolaki-vaatimus kuului silloin 8-tuntin työajan kanssa vaatimuksiin, ja Lahden torilla Möysän kansakoulun opettaja Hulda Salmi kiipesi korokkeelle ja luki paperilta: "Kieltolaki, kieltolaki, sitä vaadimme. Herrain metkut ei nyt auta, me sen otamme!" Sisarukset Hulda ja Aino Salmi olivat molemmat Lahden Möysän koulun opettajia ja olivat innokkaasti mukana ajamassa työväen asioita, varsinkin Hulda joka esiintyi myös ahkerasti runoilijana.

Menin juuri vuoden 1905 syksyllä avioliittoon Laina Alfiina Viitasen kanssa, ja lakko, joka kesti Lahdessa seitsemän vuorokautta, teki odottamattoman loven perheen rahavaroihin. Ei oikein tiennyt, mistä olisi saanut ruokarahat. Siihen aikaan viikkopalkka näet juuri ja juuri riitti jokapäiväisiin menoihin, säästöjä ei ollut. Mutta torilla käytiin joka päivä seuraamassa lakkokomitean tiedonantoja.

Lakkokomiteaan kuuluvat porvarit pyrkivät kiireesti vain aloittamaan töitä, ennen kuin oli saatu Helsingistä tietojakaan, miten vaatimusten oli käynyt. Siihen aikaan tiedot kulkivat hyvin hitaasti. Lahden torilta useimmat saivat kuulla uutiset.

Pieniä punakaartin osastoja oli jo silloin perustettu Lahdessakin ja ne kulkivat nyt vaatien lakon aikana liikkeitä sulkemaan ovensa. Työväestön taholta esitettiin vaatimus olvikauppojen sulkemisesta ja pieniä kahinoitakin syntyi sitten suurlakon jälkeen joulukuussa. Työläisten lähetystö marssi mm. valtuuston istuntoon jota pidettiin Vuorikadun kansakoulussa ja esittivät työväestön vaatimuksen väkijuomakaupan lopettamisesta. Samoin työläiset marssivat olvitehtaalle, joka sijaitsi Vapaudentiellä (silloisen Nikolainkadun varrella) ja esittivät saman vaatimuksen. Olvitehtaan omistaja Mattsson keräsi omia miehiään olvitehtaan huoneustoon ja työläiset, jotka pitivät mielenosoitusta pihamaalla, kuulivat sisältä laukauksiakin. Miehet alkoivat silloin etsiskellä halkoja käsiinsä, mutta toiset pelästyivät ja lähtivät pois paikalta.

Tästä mielenosoituksesta syntyi sitten oikeusjuttu, ja pari mukana ollutta liian äänekkästä naista sai muutaman kuukauden vankeustuomion. Olvikauppa jatkui Lahdessa tämän jälkeenkin, työläisten vaatimukset eivät johtaneet tuloksiin. Vain suurlakon ajan Mattssonin olvikauppa oli suljettuna, ja työläisten vaatimus oli ettei sitä olisi saanut enää avatakaan, sen vuoksi pidettiin mielenosoitus.

Ensimmäiset vappujuhlat ja mielenosoitukset pidettiin työväentalon kentällä ylhäällä Salpausselän mäellä. Siellä kokoonnuttiin ja lähdettiin marssimaan kaupungille, ja sieltä marssittiin taas lippujen kanssa takaisin mäelle. Muistaakseni vuodesta 1903 vietettiin vappujuhlaa marssien. Liput olivat omatekoisia punaisesta kankaasta tehtyjä. Valtakunnan lippuahan ei siihen aikaan vielä ollutkaan. Työväenyhdistyksen lipussa olivat sanat: Kaikkien maiden köyhälistö liittykää yhteen. Teksti oli maalattu punaiselle kankaalle.

Kirvesmiesten ammattiosasto oli keskeinen osasto, mutta metalliväen osasto oli myös vahva. Jokseenkin kaikki kauppalan metallimiehet kuuluivat osastoon.

Osuuskaupan ensimmäinen muoto syntyi Lahdessa työväenyhdistyksen jäsenten toimesta. Sellainen perustettiin vuosisadan alussa Lahden työväen kauppasaakeyhtiön nimisenä. Ensimmäinen sekatavarakauppa toimi Aleksanterinkadun 1:ssä, missä oli myös työväenyhdistyksen toimipaikka ennen työväentalon valmistumista. Tämä kauppa meni kuitenkin konkurssiin. Sen jälkeen meni monta vuotta ennen kuin Lahden Osuuskauppa perustettiin.

Naiset olivat vuosisadan alussa mukana järjestötoiminnassa, työväenyhdistyksessä aivan alusta lähtien. Mm. keskustelukerhossa he toimivat vilkkaasti. Sitten kun he alkoivat perustaa omia osastojaan, he olivat niin innokkaita että työväenyhdistyksen naisosaston rinnalle täytyi perustaa äitiyhdistys, että kaikki naiset olisivat päässeet mielensä mukaan toimimaan.

Maailmansodan alkaessa järjestötoiminta Lahdessa vilkastui, osastoihin tuli kovasti uusia jäseniä ja toiminta oli monipuolista. Tehtaissa teimme sotatilaustöitä Venäjälle ja elämä kulki normaalia vauhtia melko hiljaisesti vielä useita vuosia.

Olin siirtynyt v. 1916 valtion rautateiden palvelukseen vaununtarkastajaksi, ja siihen aikaan liikenne oli normaalia, venäläisiä sotilasjunia ja sotatarvikkeja vain oli liikkeessä muistuttamassa sotatilanteesta. Asemilla täytyi heitä varten järjestää kuumavesikattiloita. Venäläistä puhetta kuuli silloin usein asemalla junien pysähtyessä. Eräänä yönä törmäsi venäläisten evakkojuna Kausalan luona tavarajunaan, ja monet ulkomaalaiset jotka olivat matkalla Venäjälle, saivat siinä surmansa.

Vähitellen alkoi kuitenkin olla pulaa monista tavaroista, varsinkin sokerista. Venäläisiltä sotilailta ostettiin sokeripaloja, jotka olivat ihan mustia päältä. Tavarantoimitus Suomeen alkoi ehtyä ja alkoi maaseudulla ilmetä keinottelua ruokatarvikkeilla. Elintarvikkeiden pulaa alkoi Lahdessa tuntua yhä selvemmin. Paljon työttömiä sijoitettiin vallitöihin rannikolle, sillä työttömyys alkoi nopeasti lisääntyä. Vallitöissä oli myös paljon Sisä-Venäjältä tuotuja kiinalaisia, jotka sitten jättivät Suomeen aika paljon vinosilmäistä jälkikasvua.

Venäjällä tapahtunut vallankumous vaikutti voimakkaasti työväestön liikehtimiseen Lahdessa. Kun olin itse siihen aikaan rautateiden palveluksessa, en joutunut niin liikeisesti kuin aikaisemmin asioihin mukaan. Muistan että olin mukana työväestön koolle kutsutussa kokouksessa syksyllä 1917 ja siellä käsiteltiin työläisten toimintaa. Mielenpitoiset jakoutuivat tässä kokouksessa aseellisen toiminnan puolesta ja vastaan, ja muistan että monet tuntemani työläiset käyttivät puheenvuoron jossa vastustivat ryhtymistä aseelliseen toimintaan. Hyvin vahvana esiintyi kuitenkin myös vastakkainen mielipide, että työväestön oli ryhdyttävä aseelliseen vastarintaan niin kuin Venäjälläkin.

Työväenyhdistyksen kunnallisjärjestön kokouksessa samana syksynä 1917 perustettiin uusia elimiä, vallankumousoikeus ym., valittiin miliisin jäsenet ja virkapaikoille omat työväen edustajat, kuten poliisipäällikön, sähkölaitoksen johtajan ym. tehtäviin. Monet näistä saivat sitten 1918 hengellään maksaa nämä heille määrättyt luottamustehtävät.

Ensimmäinen aseistettu punakaartilainen ryhmä, jonka näin Lahdessa syksyllä 1917 asemalla, oli tullut joltakin toiselta paikkakunnalta. Lahden punakaartin syntyä en seurannut lähemmin, mutta sen päällikkönä toimi muurari Linnanen.

Valoisten suojelukaarti oli perustettu Sysmässä ja sinne meni paljon Lahden porvareita. Virkamiehiäkin siirtyi sinne sen jälkeen kun punakaarti alkoi kaupungissa toimia ja pani omia miehiään eri virkapaikkoihin. Sieltä tuli sitten kansalaissodan alettua valkoisten sysmälaisten rykmentti.

Minä jouduin talvella nimitetyksi Hollolan vallankumousoikeuden jäseneksi (asuiimme silloin vastarakennetussa pienessä omakotitalossa Lahden esikaupungissa Jalkarannassa, joka kuului Hollolan kuntaan). Istuin monessa istunnossa kansalaissodan aikana aina sen loppuun saakka. Siitä hyvästä tulin sitten sotatointen päätyttyä pidätetyksi ja tuomituksi. Vallankumousoikeuden puheenjohtajana oli vanha työväen mies Puonti, joka ammuttiin heti Lahden valtauksen jälkeen kaupungintalon mäkeen. Yhtä huonosti kävi monen muunkin vallankumousoikeuden jäsenen.

Vallankumousoikeus käsitteli suurimmalta osalta elintarvikerikkomuksia, mutta joskus muitakin asioita, ja puheenjohtaja Puonti toimi hyvin tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti. Istunnot pidettiin Lahdessa kauppatorin varrella sijaitsevassa puutalossa, jossa myöhemmin olin pidätettynä.

Kansalaissodan aikana olin yhä työssä rautateillä paitsi sitä parin viimeisen viikon aikaa jolloin taisteluista käytiin itse kaupungissa ja jolloin rautatieliikenne oli täysin pysähtynyt. Saksalaiset joukot tunkeutuivat kaupunkiin ensin, vasta sen jälkeen tulivat suomalaiset joukot. Vapunpäivänä 1918 tapahtui lopullisesti saksalaisten marssi kaupunkiin kovien taistelujen jälkeen, jotka jättivät paljon ruumiita kaupungin harjuille. Ihmiset olivat lymyilleet parin viikon ajan kellareissaan ja talojen kivijaloissa, monet melkein ilman ruokaa. Taistelujen päätyttyä alkoivat valkoisten kostotoimenpiteet ja Hennala ja koulut täytyivät vangeista.

Samana päivänä kun taistelut lopullisesti päättyivät, lähdin asunnostamme Humpulanvillasta kaupungintalolle, jonne rautatieläiset oli komennettu taisteluiden päätyttyä. Sinne päästyäni näin, että monia miehiä oli jo "lajiteltu" eri joukkoon ja osa oli ammuttu aivan avoimelle paikalle kaupungintalon viereiseen harjun rinteeseen ilman oikeudenkäyntiä, mm. edellä mainitsemani Puonti.

Kun olin tullut sisään, minua otti heti hihasta Humpulanvillassa asuva naapurini poliisi Antti Sivén, Iso-Antiksi nimitetty pahasuinen mies ja mielipiteiltään kova valkoinen, joka kovalla äänellä mekastaen julisti että nyt tulisi minullekin tilinteon hetki. Enkä siitä sen pitemmälle päässykään, vaan tulin pidätetyksi ja jouduin viettämään koko kesän vankileirissä Hennalassa. Näistä kokemuksista, jotka olivat yhteisiä monille Lahden työläisille, jotka olivat olleet mukana toiminnassa vuosisadan alusta lähtien, kirjoitin tuona kesänä muistiinpanoja, jotka liittyvät sellaisinaan näihin muistelmiini Lahden työväenliikkeen alkuvaiheista.